

Waar Het
Denken Stokt

Waar Het Denken Stokt

Notities tegen de Machinale Verlichting

René Oudeweg

Paradosis
2025

René Oudeweg

Waar Het Denken Stokt

Gepubliceerd door Paradosis

Copyright © 2025 Paradosis

Author: René Oudeweg

Coverdesign: René Oudeweg

ISBN: 9789403855967

NUR 730

Self-publishing platform: bookmundo.nl

Alle rechten voorbehouden

Aude cogitare

Inhoud

Adorno en de Laatcivilisatie.....	7
Tegen de Machine Denken.....	14
Laudatio op het Gedachtegoed van Jacques Ellul.....	19
De Ontwortelde Mens.....	23
De Verlichting en haar Machinale Reïncarnatie.....	28
De Dialectiek Van De Verlichting En De Machinale Verlichting.....	34
Het Verlichte Scherm en het Verduisterde Brein.....	40
De Stille Aftakeling van het Publieke Verstand.....	44
De Antiquiertheid van de Mens in het Tijdperk van AI.....	48
Tegen de Minachting van het Platteland.....	51
Wolf.....	56
De Wetenschap als Geloofssysteem.....	58
Over Symbolisch Denken.....	62
Arbeidsdeling als Technologie.....	67
Pleidooi voor Cognitieve Expansie.....	72
De Schizo-intellectueel als Avantgarde van het Denken.....	76
Traditionalisme En Conservatisme.....	81
Onttrekking en Tegenmacht.....	87
Een Pleidooi voor het Boek.....	92
Over Canned Laughter en Canned AI.....	96
De Zwarte Dialectiek.....	101
Neoprimitivisme na het Poststructuralisme.....	105
Wat is een grens?.....	111

Adorno en de Laatcivilisatie

Theodor W. Adorno's beroemde uitspraak "*Es gibt kein richtiges Leben im Falschen*" behoort tot de meest geciteerde én meest misbegrepen zinnen uit de twintigste-eeuwse filosofie. Ze klinkt als een moreel vonnis, een existentiële wanhoopskreet, en tegelijk als een sociologische diagnose. In deze ene zin verdicht Adorno een fundamentele kritiek op de moderne samenleving: het idee dat individuele ethiek, authenticiteit of 'goed leven' niet los te denken zijn van de maatschappelijke totaliteit waarin zij plaatsvinden. Wie probeert juist te leven in een verkeerde wereld, botst onvermijdelijk op grenzen die niet persoonlijk, maar structureel zijn.

In dit essay zal ik deze uitspraak filosofisch uitwerken en verbinden met het thema van de aftakeling van de laatcivilisatie. Daarbij staat niet alleen de morele betekenis van Adorno's stelling centraal, maar vooral haar historische en cultuurkritische reikwijdte.

De context van Adorno's uitspraak

De zin komt uit *Minima Moralia* (1951), een werk geschreven in ballingschap, onder de schaduw van fascisme, oorlog en genocide. *Minima Moralia* bestaat uit fragmenten, aforismen en reflecties die het

beschadigde leven (das beschädigte Leben) beschrijven. Dat Adorno niet kiest voor een systematische filosofie, maar voor fragmenten, is al veelzeggend: de totaliteit waartegen hij zich keert, laat geen harmonisch denken meer toe.

Met “het verkeerde” (das Falsche) bedoelt Adorno niet simpelweg individuele immoraliteit, maar een maatschappelijke orde die fundamenteel wordt gekenmerkt door vervreemding, instrumentele rationaliteit en economische dwang. Het kapitalistische ruilprincipe dringt door tot in de intiemste sferen van het leven en vervormt relaties, verlangens en zelfs het denken zelf. In zo’n context kan het individuele subject zich niet simpelweg ‘zuiver’ houden.

Het probleem van het juiste leven

Traditioneel richt de ethiek zich op de vraag hoe een individu goed moet handelen. Bij Aristoteles bijvoorbeeld staat het *eudaimonia*, het geslaagde leven, centraal. Adorno breekt radicaal met deze traditie. Voor hem is het idee van een autonoom individu dat los van maatschappelijke structuren morele keuzes kan maken, een ideologische fictie.

Het juiste leven veronderstelt omstandigheden waarin morele intenties ook werkelijk tot rechtvaardige daden kunnen leiden. In een verkeerde wereld echter

worden zelfs goedbedoelde handelingen opgenomen in systemen van uitbuiting en dominantie. Consumptie, arbeid, succes en zelfs liefdadigheid zijn verweven met mechanismen die het verkeerde reproduceren.

Daarmee wordt het subject geconfronteerd met een tragisch dilemma: wie zich aanpast, bevestigt het verkeerde; wie zich onttrekt, doet dat vaak via privileges die eveneens door datzelfde systeem zijn voortgebracht.

Laatcivilisatie en aftakeling

De notie van laatcivilisatie sluit nauw aan bij Adorno's cultuurkritiek. Zij verwijst naar een stadium waarin een beschaving haar creatieve, morele en spirituele bronnen heeft uitgeput, terwijl haar technische en administratieve macht blijft groeien. In plaats van vooruitgang zien we stagnatie, herhaling en verval, vermomd als innovatie.

In de laatcivilisatie wordt cultuur industrie: kunst, muziek en filosofie verliezen hun kritische potentieel en worden geconsumeerd als goederen. Wat ooit bedoeld was om het bestaande te bevragen, wordt nu ingezet om het draaglijk te maken. De mens wordt niet langer gevormd tot kritisch subject, maar tot aanpasbare consument.

Deze aftakeling is niet spectaculair, maar sluipend. Zij uit zich in cynisme, morele vermoeidheid en het gevoel dat 'alles al geprobeerd is'. Precies hier krijgt Adorno's uitspraak haar actuele kracht: het verkeerde presenteert zich niet langer als openlijk onrecht, maar als onvermijdelijke normaliteit.

Individuele ethiek in een beschadigde wereld

Adorno's stelling betekent niet dat alle ethiek zinloos is. Integendeel: zij radicaliseert de ethische vraag. Het juiste leven kan niet simpelweg worden gerealiseerd, maar het kan wel negatief worden gedacht: als weigering, als niet-meedoen, als kritisch bewustzijn.

In plaats van morele recepten biedt Adorno een houding van wantrouwen tegenover vanzelfsprekenden. Het juiste leven verschijnt niet als positief ideaal, maar als breuk, als pijnlijke gevoeligheid voor het onrecht dat in het normale is ingesleten. Wie nog lijdt aan het verkeerde, is er niet volledig door opgeslokt.

Deze negatieve ethiek past bij een laatcivilisatie waarin grote utopieën zijn uitgehold, maar waarin de noodzaak tot kritiek alleen maar groter is geworden.

Hedendaagse fenomenen: het verkeerde in nieuwe gedaanten

Hoewel Adorno schreef in het midden van de twintigste eeuw, heeft zijn diagnose aan actualiteit niets verloren. Integendeel: veel hedendaagse fenomenen lijken de logica van het verkeerde te intensiveren en te verfijnen. Waar de dwang vroeger vaak zichtbaar en extern was, manifesteert zij zich vandaag in vormen van vrijwillige zelfdiscipline, permanente connectiviteit en geïnternaliseerde prestatiedruk.

Een eerste voorbeeld is het neoliberale subject. In de hedendaagse samenleving wordt het individu aangesproken als ondernemer van zichzelf. Vrijheid wordt gedefinieerd als keuzevrijheid binnen markten, terwijl structurele ongelijkheid wordt voorgesteld als persoonlijk falen of succes. Deze internalisering van economische rationaliteit maakt kritiek moeilijker: wie lijdt, heeft blijkbaar niet goed genoeg geïnvesteerd in zichzelf. In Adorno's termen: zelfs zelfzorg en authenticiteit worden opgenomen in het verkeerde en functioneren als ideologische stabilisatoren.

Daarnaast speelt digitalisering een cruciale rol in de laatcivilisatie. Sociale media beloven verbinding, maar produceren vaak isolatie, vergelijking en voortdurende zelfrepresentatie. Het leven wordt niet alleen geleefd, maar ook voortdurend geëvalueerd, gemeten en geoptimaliseerd. De logica van zichtbaarheid en likes werkt als een nieuwe vorm van sociale dwang. Het juiste leven verschrompelt tot een

esthetisch project, terwijl de structurele voorwaarden van onrecht onbesproken blijven.

Ook de ecologische crisis werpt een scherp licht op Adorno's uitspraak. Individuele pogingen tot 'duurzaam leven' — hoe oprecht ook — botsen op een economisch systeem dat gebaseerd is op groei, extractie en uitputting. Het morele appel om bewuster te consumeren verschuift de verantwoordelijkheid van collectieve structuren naar individuele keuzes. Zo wordt het juiste leven opnieuw onmogelijk gemaakt binnen het verkeerde: ethiek zonder systeemverandering raakt uitgehold.

Ten slotte toont de politieke sfeer van de laatcivilisatie een paradoxale combinatie van apathie en polarisatie. Grote ideologische projecten zijn verdacht geworden, maar hun afwezigheid laat een leegte achter die wordt gevuld door ressentiment, complotdenken en autoritaire verlangens. Kritiek wordt gereduceerd tot meningen, waarheid tot perspectief. In zo'n klimaat verliest het denken zijn emancipatorische kracht en wordt het onderdeel van het spektakel dat het zou moeten doorbreken.